

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİNİN

ŞƏRQŞÜNASLIQ

JURNALI

JOURNAL OF
ORIENTAL STUDIES
OF BAKU STATE UNIVERSITY

1/2026

ISSN (Online) 3134-7231

ISSN (Print) 3134-9013

Bakı – 2026

**Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində
21 oktyabr 2021-ci il tarixində qeydiyyatdan keçmişdir
(Mətbu nəşrlərin reyestrinə daxil edilmə nömrəsi 4361)**

Baş redaktor:
akademik Rafael Hüseynov

Redaksiya heyəti:

BELLİNGERİ CAMPIERO

Professor; Venesiya Ka Foskari Universiteti, İtaliya

CAVADİ HƏSƏN

Professor; Kaliforniya Universiteti, ABŞ

CƏLİLOV OQTAY

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

ÇALISOVA NATALIYA

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Rusiya Dövlət Humanitar Universiteti, Rusiya

EKİCİ METİN

Professor; Ege Universiteti, Türk Dünyası

Araşdırmaları İnstitutu, Türkiyə

FİLİPPOV ALEKSANDR

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Sankt-Peterburq Dövlət Universiteti, Rusiya

XƏNDAN AYDAN

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

KAZIMOV MEHDİ

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

QARADAĞLI VUQAR

Filologiya elmləri doktoru, dosent;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

QASIMOVA AİDA

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

LO MBAYE

Professor; Dyuk Universiteti, ABŞ

MANSOOR ASMA

Professor; İslamabad Beynəlxalq İslam

Universiteti, Pakistan

MƏMMƏDOVA ƏSMƏTXANIM

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

NİKOLAYEVA MARIYA

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent;

Rusiya Elmlər Akademiyası, Rusiya

OÇİLOV OZODCƏN

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru;

Özbəkistan Dövlət Şərqsünaslıq Universiteti,

Özbəkistan

RƏSULOĞ ƏSGƏR

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Milli Arxiv İdarəsi, Azərbaycan

RÜSTƏMOV RUFƏT

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

SUFİYEV ŞODİMAXAMMAD

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Tacikistan Respublikası Elmlər Akademiyası,

Tacikistan

TOBİA STEFAN

Professor; Strasburq Universiteti, Fransa

Bakı Dövlət Universitetinin **ŞƏRQŞÜNASLIQ** jurnalı/Journal of **ORIENTAL STUDIES** of Baku State University, № 1, 2026. – 168 səh. Bakı, BDU, 2026.

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

ƏQİQ CƏFƏRZADƏ Gülnar

QACAR ŞAHZADƏLƏRİNİN BƏDİİ İRSİ – MƏHƏMMƏDƏLİ MİRZƏ DÖVLƏTŞAH

The Literary Legacy of Qajar Princes – Mohammad-`Ali Mirza Dowlatshah

<https://doi.org/10.30546/209805.2026.105.1.305>

13

HÜSEYNBALAYEVA Təranə

“ƏHDİ-ƏTİQ” MƏTNLƏRİNDƏ QƏHRƏMANLIQ MÖVZUSU VƏ ONUN DÜNYA ƏDƏBİYYATINDA ARXETİPİK YERİ

The Theme of Heroism in the Texts of the Old Testament and Its Archetypal Role in World Literature

<https://doi.org/10.30546/209805.2026.105.1.309>

23

HÜSEYNOV Rafael

THE POWER OF THE CLASSICAL PERSIAN POETIC HERITAGE TO ENDURE AND SERVE AS A MODEL

Klassik farsdilli poetik irsin yaşamaq və örnək olmaq gücü

<https://doi.org/10.30546/209805.2026.105.1.312>

34

DİLÇİLİK

ƏLİBƏYLİ Şəfəq

FÜZULİNİN “SAQINAMƏ” ƏSƏRİNİN TƏRCÜMƏSİNİN LİNGVOPOETİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Linguopoetic Features of The Translation of Fizulu “Saginama”

<https://doi.org/10.30546/209805.2026.105.1.321>

73

QARADAĞLI VÜQAR

THE FUNCTIONAL DOMAINS OF JARR AND NAŞB IN ARABIC: A CONTRASTIVE ANALYSIS WITH THE AZERBAIJANI CASE SYSTEM

Ərəb dilində *jarr* və *naşb*-in funksional sahələri: Azərbaycan dilinin hal kateqoriyası ilə müqayisəli təhlil

<https://doi.org/10.30546/209805.2026.105.1.328>

83

MƏMMƏDOVA Ziyafət

KLASSİK FARSDİLLİ POEZİYA NÜMUNƏLƏRİNDƏN SEÇİLMİŞ BİTKİ ADLARININ İZAHLI LÜĞƏTİ

An Explanatory Dictionary of Plant Names Based on Selected Examples of Classical Persian Poetry

<https://doi.org/10.30546/209805.2026.105.1.335>

95

TƏRCÜMƏ NƏZƏRİYYƏSİ VƏ ÇEVİRMƏLƏR

XƏNDAN Aydan

MEHMET KAPLAN. ŞEİR TƏHLİLLƏRİ 2 (CÜMHURİYYƏT DÖVRÜ TÜRK ŞEİRİ)

Mehmet Kaplan. Poetry Analysis 2. (Turkish Poetry of the Republican Period)

<https://doi.org/10.30546/209805.2026.105.1.333>

119

QASIMOVA Aidə

ÜMİD SAFİ. RADİKAL EŞQ: İSLAM MİSTİK ƏNƏNƏLƏR TƏLİMİ

Omid Safi. Radical Love: Teachings from Islamic Mystical Tradition

<https://doi.org/10.30546/209805.2026.105.1.337>

124

TƏQDİMATLAR, RƏYLƏR, DƏYƏRLƏNDİRMƏLƏR

GÜLTEKİN İlhamə

**ƏHMƏD HƏZİNİNİN “CAMİÜL-MÜRŞİDİN” ƏSƏRİNİN BERLİN
KİTABXANASINDA QORUNAN YEGANƏ ƏLYAZMA NÜSXƏSİ HAQQINDA**

About The Only Manuscript Copy of Ahmed Hazini's Jâmiu'l-Murshidîn Preserved
In The Berlin Library

<https://doi.org/10.30546/209805.2026.105.1.345>

139

HÜSEYNOV Rafael

**TƏSƏVVÜF POEZİYASININ MAHİYYƏTİNİN DƏRKİ VƏ TƏŞƏKKÜLÜNÜN
DÜZGÜN TƏSƏVVÜRÜ ÜÇÜN GƏRƏK OLAN TƏMƏL ŞƏRTLƏR**

The fundamental conditions necessary for a scientific understanding of the
essence of Sufi poetry and a proper understanding of the process of its formation

<https://doi.org/10.30546/209805.2026.105.1.348>

146

APA7 qaynaq göstərmə təlimatı

164

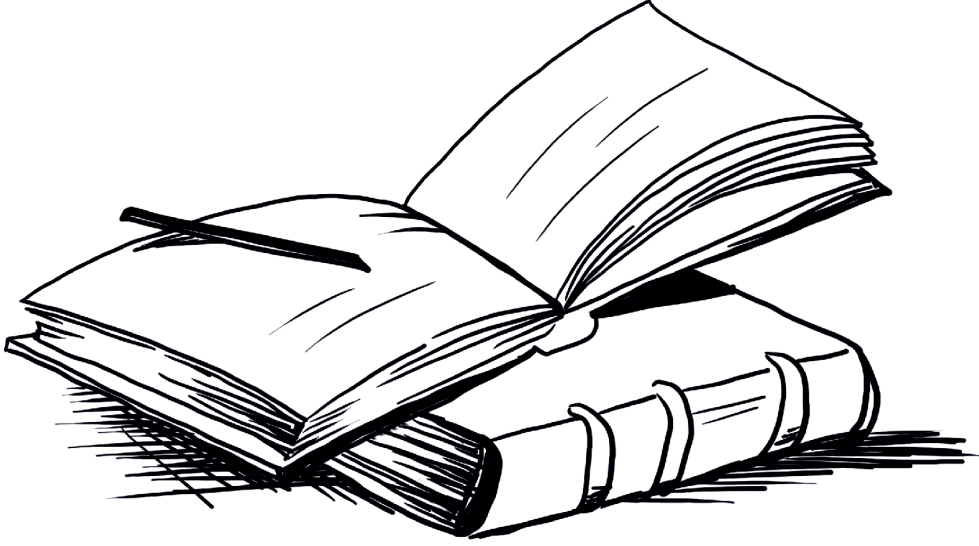
Nəşrə dair tələblər

166

Publication requirements

167

DİLÇİLİK

UOT 811.222.1

DOI <https://doi.org/10.30546/209805.2026.105.1.321>

FÜZULİNİN “SAQINAMƏ” ƏSƏRİNİN TƏRCÜMƏSİNİN LİNQVOPOETİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

ŞƏFƏQ ƏLİBƏYLİ*

Xülasə

Məqalədə şair-tərcüməçi Böyükağa Qasımzadənin Məhəmməd Füzulinin “Saqinamə” əsərinin ana dilimizə etdiyi tərcümənin dil və üslub xüsusiyyətlərindən bəhs olunur. Araşdırmada tərcüməçi-şairin orijinaldakı qafiyə sistemini, fonetik məqamları, yeri gəldikcə poetik fiqurları qoruya bilməsi zəngin nümunələr əsasında araşdırılır. Məlum olduğu kimi, poetik tərcümədə yüksək poetiklik naminə müəyyən dərəcədə tərcüməçi sərbəstliyinə icazə verilir. Bu baxımdan tədqiqatda tərcüməçinin mətnə əlavə etdiyi favorit sözlər də araşdırılır. Müsəlman Şərqinin poetik dili olan fars dilinin incəliklərinə dərinlən bələd olan tərcüməçi nəfis tərcüməsi ilə Füzuliyə səmimiyyət və sədaqət nümayiş etdirmişdir. Əsərin dilinin estetik funksiyasının incəliklərini dərk edən şair-tərcüməçi oxucuya yalnız məzmunu deyil, həm də müəllifin duyğu və hisslərini çatdırma bilmişdir.

Açar sözlər: Füzuli, “Saqinamə”, Böyükağa Qasımzadə, poetik tərcümə, linqvo poetika.

Giriş

Füzuli farsca “Divan”ının dibaçəsində yazır: “*Bil ki, şeir fəziləti də ayrı bir elmdir və kamal növlərindən mötəbər bir növdür*”. Poetik tərcüməyə də bunu şamil etsək, səhv etmiş olmarıq. Çünki bu prosesin özü ustadın dediyi fəzilət, elm, kamillik tələb edən bir yoldur. Əgər bunlar yoxsa, orijinalı təhlükə gözləyə bilər. Bu fikirlə bağlı məşhur şotland şairi Robert Börnesin bir epigramı yada düşür. Epigram Roma şairi Mark Valeri Marsialın şeirlərini uğursuz tərcümə etmiş mütərcimə ünvanlanır:

*Ey şeirdən kənar, nəsrədən uzaq,
Tərcümən yalandır, yalan ağappaq.
Eşit, Marsialdan gəlir bu fəğan:
“Tərcümə edildim! Talandır, talan!”*

Əlbəttə ki, tərcümə orijinalın digər dilə sadəcə mexaniki çevrilməsidirsə, tərcümədən əsərin müəllifinin səsi gəlmirsə, ruhu duyulmursa, orijinala sadıqlıq qalmırsa, onda R. Börnesin dediyi talan qorxusu ola bilər. Mütərcim sanki qiymətli bir əmanəti xalqdan-xalqa, dildən-dilə, zamandan-zamana çatdırmaq kimi məsuliyyətli bir vəzifəni yerinə yetirir.

Farsdilli klassik ədəbiyyatımızdan edilən tərcümələr bu baxımdan çox qiymətlidir. Məhz bu tərcümələr nəticəsində klassiklərimizin fars dilində yaratdığı ədəbi miras

* Filologiya elmləri doktoru, professor; Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi; shafak04@mail.ru

xalqımız üçün əlçatar olmuşdur. Klassik filologiyanın tərkib hissələrindən biri olan tərcümə sahəsi klassik ədəbiyyatımızın nəsil-dən-nəslə keçməsində əvəzsiz rol oynayır. Azərbaycan tərcüməçilik məktəbi farsdilli klassik ədəbiyyatımızın parlaq mütərcimlər pleyadası ilə fəxr edə bilər. Məhz onların məşəqqətli, ecazkar zəhməti nəticəsində Nizami, Xaqanı, Məhsəti, Nəsimi, Füzuli və digər farsdilli miras qoymuş şairlərin sənət inciləri öz xalqına çatmışdır. Belə çətin və məsuliyyətli ədəbi missiya daşıyan mütərcimlər sırasında Böyükağa Qasımzadənin də adını çəkmək vacibdir. “Saqınamə” və ya “Həft cam” (“Yeddi cam”) farsca, saqınamə janrında, saqiyyə xitabla yazılmış, 327 beytdən ibarət, lirik-fəlsəfi, sufi məzmunlu, mürəkkəb kompozisiyalı bir məsnəvidir. Əsər mütəqarib bəhrinin Fə`Ulun Fə`Ulun Fə`Ulun Fə`Ulun qəlibindədir. Böyükağa Qasımzadə də əsəri klassik Azərbaycan ədəbiyyatında ən çox işlənən bəhrlərdən biri olan həzəc bəhrində tərcümə etmişdir. Əruzşünas alim Tərhan Quliyevin qeyd etdiyi kimi, həzəc bəhri, 8-ci növüdür (Məf`Ulü məfA`İlü fə`Ulün). Füzuli özünün şah əsəri olan “Leyli və Məcnun”u da həzəc bəhrində yazmışdır.

Tanınmış tənqidçi alim Vaqif Yusiflinin mərhum ədəbiyyatşünas Əkrəm Cəfərdən eşitdiyi, Böyükağa Qasımzadənin “Saqınamə” əsərinin tərcüməsi haqqında dediklərini yada salaq: “Əkrəm Cəfərin dilindən eşitdiyim sözlərdir: *“Füzulinin ərəbcə, farsca olan əsərlərinin çoxusu təzadən tərcümə edilməlidir, bircə “Saqınamə”dən başqa, onun tərcüməsi nöqsansızdır”* (Yusifli, 2016: 328).

Deyilənə görə, tərcümə qadın kimi nazlı, uşaq kimi kövrəkdir. Onda qoca müdriqliyi, igid düzlüyü olmalıdır. Mütərcimdən yalnız filoloji və tarixi biliklərə malik olmaq deyil, həm də incə bir duyum, şairlik məharəti, tərcümə mədəniyyəti, orijinalın müəllifinin yaradıcılıq məşəqqətinə şərik olmaq da tələb olunur. Böyükağa Qasımzadənin adıgedən tərcüməsində bu məqamlar aydın görünür. Bəhs olunan tərcümədə Füzuli ahəngini, zövqünü, söz seçimini, söz nizamını duymaq olur. “Saqınamə” əsərinin orijinalının mətninə əsaslanıb, tərcüməsi üzərində araşdırma apararkən Böyükağa Qasımzadənin oğlu, tanınmış ədəbiyyatçı İntiqam Qasımzadənin gəldiyi nəticə ilə tam razıyam: “Bu fəlsəfi poemanın tərcüməsi onu o qədər cəlb edir ki, hətta ərizə yazıb “Azərnəşr”də Bədii ədəbiyyat şöbəsinin müdirliyindən çıxır, düz bir il evdə oturub özünü bütünlüklə bu işə həsr edir. Nəticədə Füzuliyə layiq tərcümə ortaya qoyur. Bu, ədəbiyyat tarixində yaşayacaq tərcümədir. Bunu bir oğul kimi yox, həm də ədəbiyyatşünas kimi tam əminliklə deyirəm”. Tədqiqatdan sonra bir mütəxəssis kimi tam əminliklə deyə bilərəm ki, şair-tərcüməçi Böyükağa Qasımzadə orijinaldakı ideya-məzmunu sədaqətlə yanaşaraq, Füzulinin bədii sənətkarlığına layiq bir tərcümə nümayiş etdirə bilmişdir.

1. Tərcüməçi istedadı

Təqdim olunan tərcümədə diqqətimizi cəlb edən, Böyükağa Qasımzadənin şairlik və tərcüməçilik istedadına, duyumuna dəlalət edən bəzi məqamları bölüşmək istərdim. Poetik mətnin, eləcə də tərcümə mətninin yaranması mürəkkəb bir prosesdir. Farsdilli poeziyadan yazan alimlərin fikrincə, poetik mətnin yaranmasında əvvəl “ilham”, sonra da “səy” gəlir. “İlham” prosesində fikir, ideya bir an içində də yarana bilər, amma “səy” prosesi zamanı şair söz seçimi, dil materialı ilə iş, fərdi üslub, şairlik məharəti, istedad, zövq, bələğət tələb edən məqamlarla üzləşir. Bütün bunları şair-tərcüməçi də yaşayır. Belə incə məqamları məharətlə adlamaq üçün mütərcim müraciət olunan dilin dərinliklərinə nüfuz etməyi bacarmalı, “səy” mərhələsinə son dərəcə məsuliyyətlə yanaşma-

lıdır. Füzuli “təb mədəninəndən seçilmiş bir gövhər çıxarmaq” üçün gündüzlər axşama qədər, gecələr səhərə qədər düşünür, onları bir araya gətirir və bu yolun nə qədər məşəqqətli olduğunu bəyan edir. Əbəs deyil ki, Böyükağa Qasımzadə də tərcümədə onu gözləyən bu məşəqqətləri adlaya bilmək üçün işdən azad olaraq bir il evdə oturmuş, dünyaya, yaradılışa, yəqin ki, Füzuli gözü ilə baxmağa çalışmışdır. Yaradılışla bağlı Həmid Araslının “Həft cam” əsəri haqqında dedikləri yada düşür: “Füzuli bu əsərində dünya və yaradılış haqqında müəyyən bir münasibəti ifadə etmişdir. Ney görür ki, kəndli tənəkdən şərab alıb əvəzində ona su verir. Tənək bağbandan su alıb əvəzində ona şəhd verir. Odur ki, belə nəticəyə gəlir ki, cəmiyyətdəki inqilablardan heç kəs yaxa qurtara bilməz. Şair tar, setar, qanun, dəf, ud ilə birlikdə cam içərkən bu musiqi alətlərinin hər birisini bir təriqətin, bir dünyagörüşünün, bir fəlsəfi fikrin nümayəndəsi kimi canlandırır və son yeddinci camı mütrüblə – İnsanla içir”.

Sadalanan musiqi alətlərinin, bu akustik obrazların semantik çalarları, məcazlığı, emosionallığı diqqəti cəlb edir və onların mətndə xüsusi ahəng yaratması, şairin arifanə, fəlsəfi fikirlərinin açılması üçün bədii ifadə vasitəsinə çevrilir. Tərcümədə də bütün bunlar mütərcimin yaratdığı poetik fonoeffektdə bariz şəkildə sezilməkdədir.

Bəhs etdiyimiz tərcümədə Böyükağa Qasımzadə qələmindəki ahəng və musiqilik yaradan bəzi incə məqamları nəzərdən keçirək. Şeirdə ahəng yaradan əsas üç amil qeyd olunur: vəzn, söz tənəsübü, qafiyə. Bəhs olunan tərcümədə orijinaldakı qafiyə sisteminin əks-sədası eşidilməkdədir. Şeir haqqında deyilir ki, xəyal ünsürü şeirin cövhəridir, təxəyyül şeirin ruhudur, vəzn və qafiyə isə şeirin musiqisi üçün vacib şərtədir. Böyükağa Qasımzadə bir şair-tərcüməçi olaraq deyilən bu vacib şərtə məharətlə riayət edib bilməmişdir.

Ədəbiyyatşünas alim Mir Cəlal Paşayevin “Füzuli sənətkarlığı” adlı kitabında bəhs olunan tərcümə haqqında dedikləri fikrimizi bir daha təsdiqləyir: “*O zaman hələ çox gənc bir sovet şairi olan mütərcim Füzuli şeirinin zəngin bədii xüsusiyyətlərini öyrənilməməyə, tərcümə işinə tam məsuliyyətlə yanaşaraq orijinalın bütün məziyyətini saxlamağa çox səy etmişdir. Əsəri şairin üslubuna münasib olaraq əruz vəznində, qafiyə quruluşunu da olduğu kimi, məsnəvi ilə götürmüşdür*” (Mir Cəlal, 2018: 324).

Böyükağa Qasımzadə tərcüməsində qafiyə quruluşuna nəzər salaq.

2. Tərcümədə yer alan linqvopoetik məqamlar

2.1. Tərcüməçi-şair poetik tərcümədə orijinalın ritmini, qafiyəsini və emosional məzmununu qorumağa çalışan mürəkkəb bir yol keçmişdir. O, orijinaldakı qafiyə sisteminin sözlərinin müəyyən hissəsini orijinalda olduğu kimi saxlaya bilməmişdir. Bu da orijinalın mətni ilə ahəng yaxınlığı, müəyyən dərəcədə də forma yaxınlığı yaradır. Tərcümədə orijinalda olduğu kimi saxlanılan həm qafiyə sözlərin çoxu farsdilli klassik poeziya üçün ənənəvi olanlardır. Məsələn: *həyat-zat, dövr-cövr, şərab-ab, əzab-şərab, bağ-dağ, xəyal-sual* və s. Böyükağa Qasımzadə də əsərin tərcüməsində bu klassik ənənəni qoruya bilməmişdir. Farsdilli klassik poeziyada daha az müraciət olunan həm qafiyə sözlər də “Saqınamə” əsərində yer alıb: *mal-məhal, kəm-ələm, çəng-təng*. Şair-tərcüməçi belə qafiyə sözlərə də biganəlik göstərməmişdir. Orijinalın səs fonuna yaxınlığın yaranmasında onların da öz payı var. Mütərcimin şairlik istedadından xəbər verən bir neçə poetik nümunəyə müraciət edək.

دو شنبه بخور تا دو شنبه شراب
ز می ریز بر آتش غصه آب (Füzuli, 1374: 675).

*Düşənbəni düşənbəyədək iç bu şarabı,
Meydən elə qəm atəşini söndürən abı* (Füzuli, 1983: 158).

Tərcüməçi-şair qafiyənin həm leksik, həm də qrammatik imkanlarından özünə-məxsus bir məharətlə istifadə etmişdir. Tərcümədə qafiyə eyniliyi ilə yanaşı, leksik tərkibin yaxınlığı da ahəng oxşarlığı yarada bilir. Mütərcim müxtəlif sisitemli fars və Azərbaycan dillərinin ortaqlıq leksikasından poetik mətnin qayəsinə uyğun istifadə edir: *şarab, mey, atəş, ab*.

2.2. Bəzən isə mütərcim beytdəki həm qafiyə sözlərdən yalnız birini dəyişməz saxlayır. Məsələn, orijinalda: [etmam-nam], tərcümədə: *axşam-itmam*, orijinalda [məzac-ələc], tərcümədə: *tac-ələc*, orijinalda [ədəm-ğəm], tərcümədə: *həmdəm-qəm*.

Sonuncu üzərində dayanaq: “qəm” sözü saxlanılmış, orijinaldakı “ədəm” isə “həmdəm” sözü ilə əvəzlənmişdir. Beytin tərcüməsində yer alan incə bir üslubi məqama diqqət yetirək. Şair-tərcüməçi “ədəm” sözünü qafiyədə əvəz edir, amma beyt daxilində həmin sözə yer verir. Bu da orijinalın ahənginə və leksik yaxınlığına xidmət edir.

که من پیش از این در فضای عدم
دلی داشتم خالی از قید غم (Füzuli, 1374: 679).

*Ney söylədi: Ey halımı məndən soran həmdəm!
Ol dəm ki, ədəm idi yerim, bilməz idim qəm* (Füzuli, 1983: 159).

2.3. Mütərcim farsdilli klassik ədəbiyyat üçün ənənəvi olan, qafiyədə işlənən yalnız sözləri deyil, bütöv ifadələri də saxlaya bilmişdir. Şair-tərcüməçi orijinaldakı [yaftəm] rədifli qafiyədə işlənən [nəşvo noma]-[zouğə səfa] ifadələrini və onların beytdəki mövqeyini saxlamaqla məzmun dəqiqliyi, ahəng yaxınlığı yarada bilmişdir.

که از خاک و نشو و نما یافتم
که از آب ذوق و صفا (Füzuli, 1374: 679).

*Bəzən ulu torpaqdan alıb nəşvü nümanı,
Bəzən də sudan toplayaraq zövqü səfanı* (Füzuli, 1983: 159).

Digər bir misal. Füzulinin müraciət etdiyi [bağə zouğ] və [dağə şouğ] ifadələrinin təşkil etdiyi mürəkkəb qafiyənin tərcümədəki konstruksiyasına diqqət yetirək. Mütərcim bəhs edilən ifadələrə Azərbaycan dilinə uyğun konstruktiv dəyişiklik versə də, qafiyənin semantik tutumunu saxlaya bilmişdir.

بیا ساقی، آن لاله باق ذوق
که دارم ازو بر جگر داغ شوق (Füzuli, 1374: 692).

*Gəl, Saqi, dər ol laləni ver nəşə bağından,
Bir lalə ki, könlüm köz olub şövqü dağından* (Füzuli, 1983: 165).

Sətri tərcümə fikrimizi bir daha təsdiqləyər: *Saqi, gəl. O zövq bağçasının lələsini (ver), / Ki, ondan ciyərimdə şövq dağı var.*

2.4. Qafiyə yaxınlığına diqqət yetirən mütərcim maraqlı fonetik məqamlardan istifadə edir. Məsələn, dilimizin lügət tərkibinə farscadan keçmiş “peydərpey” zərfini kiçik fonetik dəyişikliklə “peydəri-pey” izafət şəklində işlədərək, orijinaldakı “peyapey” sözünə ahəng yaxınlığı yarada bilir. Bəlkə də ilk nəzərdə adi görünən bu məqam mütərcimin söz seçimindən, orijinalın qafiyə sisteminə olan diqqətindən doğur.

کنون غافل از می مشو می بده
لبا لب بدار و بیایی بده
(Füzuli, 1374: 677)

*Öylə isə gal indi məni-aşiqi mey ver,
Doldur qədəhi, durma daha, peydəri-pey ver* (Füzuli, 1983: 158).

Orijinalda misra sonuna diqqət yetirsək, tərcümə ilə həmahəngliyi sezə bilərik. Mütərcimin qafiyələnən sözlərlə bağlı diqqət yetirdiyi bir məqam üzərində də durmaq istərdik. Əsərin nüsxə və nəşrlərində beytdə bəzən [ketab-şərab], bəzən isə [kəbab-şərab] qafiyəsi istifadə olunmuşdur. Mütərcim çox düzgün olaraq kabab-şərab variantını seçmişdir. Beytin məzmunu məhz bu variantın seçilməsinə sövq edir.

مزین بساطی به ساز و کیاب
منور ریاضی کتاب و شراب
(Füzuli, 1374: 682)

*Güldürdüm o bəzmi, bəzədim sözlə, kababla,
Nur verdim ona badə ilə, şamla, şərabla* (Füzuli, 1983: 161).

Kitab sözü böyük mənada Quranın sinonimi kimi də işlənir. Füzuli bəzm məclisini təsvir edən mətndə belə ehtiyatsızlıq etməzdi. Beytin sətri tərcüməsi də fikrimizi təsdiqləyir: *Süfrəsi saz və kababla bəzənmiş bir büsat içindəyik, / Şam və şərabla işıqlanmış bir bağcadayıq. Zənnimizcə, mütərcimin üstünlük verdiyi variant daha məntiqlidir. Bəzm məclisində süfrədə kitabın olması sual doğurar.*

2.5. Mütərcim Füzulinin poetik effekt yaratmaq üçün işlətdiyi poetik fiqurları da tərcümədə yeri gəldikcə saxlaya bilmişdir. Növbəti poetik nümunədə də Füzuli “dövri-qədəh” ifadəsi ilə təsdir poetik fiquruna müraciət etmişdir. Yəni “doure gədəh” iadəsini birinci misranın əvvəlində, həm də ikinci misranın sonunda işlədir.

مطیع است دوران بدور قدح
زدور قدح جوی دائم فرح
(Füzuli, 1374: 675)

*Dövri-qədəh ilə dolanır, bil ki, bu aləm,
Gəz dövri-qədəhdən tapasan şadlığı sən həm* (Füzuli, 1983: 157).

Mütərcim bəhs olunan ifadəni misra əvvəlində yerləşdirməklə təsdir poetik fiqurunun digər mövqeli növündən istifadə etmiş və orijinaldakı poetik effektdə yaxınlaşa bilmişdir. Bəhs olunan tərcümənin üslub xüsusiyyətlərini tədqiq etdikcə mütərcimin Şərq poetikasına dərinədən bələd olduğunun şahidi oluruq. Füzuli beytlərdən birində təkrir poetik fiqurundan istifadə edərək, “gah” [gəhi] sözünü dörd dəfə təkrar

edir. Mütərcim tərs paralelizmə və təkrara əsaslanan, Şərq poetikasına [əks] adlanan *xiazm poetik fiqurundan məharətlə istifadə edir, həm də ikiqat xiazm yaradaraq (bəzən – gah və gah – bəzən) təkrarın poetik effektini daha da gücləndirir.*

گهی در قیام و گهی در فعود
گهی در رکوع و گهی در سجود (Füzuli, 1374: 696).

*Bəzən ayaq üstündə durub, gah əyilirdim,
Gah səcdə qılıb göylərə, bəzən çəkilirdim* (Füzuli, 1983: 167).

2.6. Hər bir mütərcimin tərcümə prosesində mətnə əlavə etdiyi, işlənmə tezliyi ilə seçilən, meyil göstərdiyi favorit sözləri vardır. Belə favorit sözləri Böyükağa Qasımzadənin bəhs olunan tərcüməsində də izləmək olur. Mütərcimin meyil göstərdiyi favorit sözlər onun təxəyyülü, zövqü, şeir texnikası, söz seçimi və bir sıra digər amillərlə bağlıdır. Orijinalda olmayan, mütərcimin əlavə etdiyi favorit sözlər məzmunu xələl gətirmədən ümumi mətnin qayəsində yer alan, məzmunu vurğulayan, poetik tutumu dərinləşdirən sözlərdir. Bəhs olunan tərcümədə mütərcimin meyil göstərdiyi və müraciət etdiyi favorit sözlər bunlardır: *can, dost, insan*. Bunların arasında mətndə “can” sözünə daha çox yer verilmişdir. Mütərcim həmin sözü əsasən “ey can!” şəklində, nidalı bir xitabla işlədərək, müxatibini daha ön plana çəkir və emosionallığı gücləndirir. Tərcümədə yeddi beytdə bəhs olunan “ey can!” bədii xitabını izləmək olur.

پر از دوستیها نرا پوستیست
گه در هر پوستی دوستیست (Füzuli, 1374: 684).

*Dostluqlar ilə dopdoludur dostluğun, ey can,
Hər bir dəridən sonra da var bir dəri alan* (Füzuli, 1983: 161).

Qeyd etmək istərdik ki, orijinaldan və tərcümədən fərqli olaraq, bəzi nəşrlərdə və internet səhifələrində beytdəki “dəri” sözü əvəzinə “dəli” verilir. Belə təqdirdə mənə təhrif olunur. Mütərcimin meyil göstərdiyi digər favorit söz “dost” sözüdür. Şairin uda “ey dost” bədii xitabı ilə müraciəti sanki onlar arasında bir vəhdət yaradır. Tərcümə mətnini orijinalın təbiətinə yaxınlaşdıran belə məqamlar müəyyən dərəcədə əsərin tərcümə mətni olduğunu unutturur. Mütərcim “ey dost” ifadəsini mətnə əlavə edərək mənaya diqqəti artırır, hiss-həyəcan yaradır. Yada salaq ki, bədii xitabdan mətnyaradıcı bir vasitə kimi istifadə olunması çoxəsrlik poeziyamız üçün səciyyəvi xüsusiyyətdir. Mütərcim sanki “ey dost” bədii xitabını əlavə edərkən bu məqamı nəzərə almışdır.

من و تو در این کار گه آلتیم
نه صنعت گری آلت صنعتیم (Füzuli, 1374: 695).

*Bu karxanada mən ilə sən alətik, ey dost,
Sənətdən uzaq ayrı, kənar xilqətik, ey dost* (Füzuli, 1983: 167).

Orijinalda xitab yoxdur. Beytin sətri tərcüməsi belədir: *Sən və mən karxanada bir alətik, / Sənətkar deyil, sənət alətiyik.*

Mütərcimin tərcümə boyu meyil göstərdiyi digər favorit söz “insan” kəlməsidir. Həmin söz də bədii xitabda işlənərək, beytdə kiçik bir pauza və xüsusi bir intonasiya yaradır. Məzmunu da xələl gətirmir.

پیچیده بر خویش و گشاده راز
گره کرد از رشته راز باز (Füzuli, 1374: 688).

*Tar öz-özünə qıvrılaraq sirr sapından,
Açdı düyünü, söylədi: Ey həmdənim insan!* (Füzuli, 1983: 164)

Sətri tərcümə: *Öz ətrafında qıvrılıb, sirrini açdı, / Sirr ipinin düyünü belə açdı.*

2.7. Poetik tərcümədə yüksək bədiilik naminə müəyyən dərəcədə mütərcim azadlığına imkan verilir. Mütərcim azadlığından ehtiyatla istifadə edən Böyükağa Qasımzadə bəzən söz və ya ifadəni çox şairanə şəkildə, mənaya xələl gətirmədən digəri ilə əvəz edir. Belə əvəzləmə mütərcimdən mənani dərinədən dərk etməyi, orijinaldakı təsir gücünü saxlamağı tələb edir. Məsələn, beytdəki “hər xətaya bais” [monşa-ye hər xəta] ifadəsini mütərcim daha lakonik şəkildə, elə adresatın öz adı ilə İblis verir və çox uğurlu qafiyə yaradır: İblis – bais. Bu məqam da mütərcimin poetik təxəyyül gücünü nümayiş etdirir.

به او گفم ای منشاء هر خطا
مشو خیمه آتش کفر ما (Füzuli, 1374: 697).

*Sordum ona: – Ey dürlü sədalar verən İblis,
Kafər kimi gəl olmagilən odlara bais* (Füzuli, 1983: 168).

Beytin sətri tərcüməsi: *Ona dedim: Ey hər xətaya bais olan, / Bizim küfr atəşimizə odun olma.*

Mütərcim azadlığından ehtiyatla, həssaslıqla, orijinalın qayəsinə uyğun şəkildə istifadə edən tərcüməçi-şair ayrı-ayrı sözlərin deyil, əsas məzmunun çatdırılmasına çalışır. Bu zaman, tərcümə qaydalarına görə, əsas mənaya xələl gəlmədən müəyyən dəyişikliklərə, əlavələrə yol verilir. Mütərcimin əlavələri orijinalın məzmununa yad olmayan, Füzulinin poetik fikri, dünyabaxışı, fəlsəfi düşüncələrindən sapınmayan məqamlardır.

Aşağıdakı beytin sətri tərcüməsi – *Mən yaralıya bir cam verincə, / Bağlanmış olan dilimi açarsan* – fikrimizi təsdiqləyər.

چو یک جام دادی من خسته را
گشودی زبان فرو بسته را (Füzuli, 1374: 678).

*Ol gün ki, əzəl camımı mən xəstəyə verdin,
Açdın dilimi, canlı bir insana çevirdin* (Füzuli, 1983: 159).

Tərcümədə “canlı bir insana çevirdin” ifadəsi əlavədir, amma sirlər açmaq istəyən neyin əhvalının təsvirində çox uğurludur.

Mütərcim azadlığından çox səliqə ilə istifadə edən Böyükağa Qasımzadə müəyyən fon effekti, emosionallıq yaratmaq üçün mətnə bəzən poetik fiqurlar da əlavə edir. Məsələn, orijinalda olan bir beyti nəzərdən keçirək:

به من بده که بسیار غم می کشم
ز بسیاری عم ستم می کشم (Füzuli, 1374: 692).

Beytdə şair bir dəfə “ver” [bedeh] sözünü işlədir. Mütərcim isə həmin sözü beytdə üç dəfə işlətməklə, təkrarla güclü bir çağırış yaradır:

Ver, ver ki, içim, həddən aşan çoxlu qəmim var!
Ver ki, bu fəna dəhrdə min bir ələmim var! (Füzuli, 1983: 165)

Digər bir misal. Orijinaldakı beytlərdən birində şair nalənin çoxluğunu təsvir etmək üçün “həddən artıq” [əz hədd borun] ifadəsini işlədir.

به تو گفتم ای گشنه زار و زیون
چرا ناله داری از حد برون (Füzuli, 1374: 688).

Bu sadə “həddən artıq” ifadəsi mütərcim təxəyyülü nəticəsində yeni rəvnəq alır. Şair-tərcüməçi nalənin çoxluğunu “dağ, daş əridir” deyərək, beytin poetik təsir gücünü heç də əskiltmir.

Sordum ona: Ey zari-zəbun, söylə, nə çarə,
Neyçin yenə dağ, daş əridir, səndəki nalə? (Füzuli, 1983: 164)

Tərcüməçi azadlığından xəbər verən digər bir nümunəyə müraciət edək. Mütərcim mətndəki zaman məfhumunu daha qabarıq vermək üçün orijinalda olmayan “sübh ilə şam” təzadını beytə əlavə edir. Beytdə təqdim olunan zaman anlayışı mütərcim qələmində daha poetik bir şəkil alır. Orijinaldan aşağıdakı beytə diqqət yetirək:

به کف پنج شنبه گرت جام هست
منه تا دگر پنج شنبه ز دستنت (Füzuli, 1374: 676)

Sətri tərcümə:

Pəncşənbə günü əgər əlində cam varsa, / Gələn pəncşənbəyə qədər əlindən vermə.

Mütərcim pəncşənbədən pəncşənbəyə qədər olan zaman fasiləsini əlavə etdiyi “sübh ilə şam” təzadı vasitəsilə daha da dərinləşdirir:

Pəncşənbə günü öylə ki, aldın ələ camı,
Bir həftə bu növ ilə keçir sübh ilə şamı (Füzuli, 1983: 158)

Mütərcimin “sübh-şam” təzadından müddət uzunluğu məfhumunu təsvir etmək üçün istifadə etməsi təqdim olunan poetik tərcümənin səciyyəvi cəhətlərindəndir.

*Ver, ver mən içim, etmə məni bir daha təlxkam,
Təlxkamlıq ilə saxlama camtək məni sübh-şam (Füzuli, 1983: 171)*

Orijinalda (*Gətir, məni acı həyatımda çox gözlətmə, / Qədəh kimi məni bu acılıqlar içində yaşatma*) məzmunu daşıyan beytdə *sübh-şam* təzadı yoxdur. Mütərcim bu təzadı əlavə etməklə əzabın uzun zaman olduğuna işarə edərək, məzmunu daha da təsirli edir.

Unudulmaz şair-tərcüməçi Böyükağa Qasımzadə qələmində dahi Füzulinin “Saqınamə” əsərinin tərcüməsini oxuduqca mütərcim məşəqqəti, həssaslığı, sədaqəti və ustadlığından xəbər verən çox incə məqamları izləmək olar. Biz bu kiçik yazıda sadəcə bir neçəsini əziz oxuculara təqdim edə bildik.

Nəticə

Tərcümə də qocalır. Bir çox farsdilli klassik fəlsəfi poeziyanın yenidən tərcümə edilməsinə ehtiyac duyulur. Amma bəhs etdiyimiz tərcümə haqqında bunu deməyə ehtiyac yoxdur. Hələ Antik dövrdən tərcümənin orijinala yaxınlığı məsələsi həmişə müzakirə obyektinə olub. “Saqınamə” əsərinin Böyükağa Qasımzadə qələmindəki tərcüməsində bu yaxınlıq hər beytdə hiss olunmaqdadır. Mütərcim əsərin fəlsəfi məzmununu bürüyən niqabı açmış, ideya və məzmunu, rəmzi obrazları tam çatdırmış, orijinaldakı bəlağəti, üslubu qorumağa nail olmuşdur. Tərcümədən Füzulinin poetik səsi gəlir. Orijinalın ruhunu tutan mütərcim müxtəlif sistemli dillər arasındakı fərqi çox şairanə adlayaraq, oxucuda ekvivalent kommunikativ effekt yarada bildi. Bəhs etdiyimiz tərcümə Füzuli ilə şair-tərcüməçi arasında yaranan uzaq və uzun illərin poetik münasibətinin nəticəsidir.

QAYNAQLAR:

1. Füzuli, Məhəmməd. (1983). *Əsərləri, V cild*, Bakı: Elm.
2. Mir Cəlal. (2018). *Füzuli sənətkarlığı*. Bakı: Çarşıoğlu.
3. Yusifli, Vaqif. (2016, 18 mart). Unudulmaz ədibimiz. *525-ci qəzet*.
4. Боровский, Я. М. (1994). *Марк Валерий Марциал. Эпиграммы*, Москва: Комплект.
5. فضولی. (۳۷۴). دیوان فارسی، به اهتمام حسیبه مازی اوغل.

Linguopoetic Features of The Translation of Fizulu "Saginama"

SHAFAG ALIBEYLI**

Summary

This article examines the linguistic and stylistic features of poet-translator Boyukagha Kasumzade's translation of Muhammad Fuzuli's "Saginama" into our native language. The article analyzes the poet-translator's skills in preserving the rhyme scheme, phonetic features, and poetic figures of the original, using numerous examples. As is well known, a certain degree of translator's freedom is allowed for the sake of high mastery in poetic translation. The study also examines the translator's favorite words added to the text. The translator, with a deep understanding of the subtleties of Persian, the poetic language of the Muslim East, demonstrated Fuzuli's sincerity and devotion with his exquisite translation. The poet-translator, who grasped the substantive features of the work and the subtleties of its aesthetic function, was able to convey to the reader not only the content but also the author's emotions and feelings.

Keywords: Fuzuli, "Saginama", Boyukaga Kasumzade, poetic translation, linguapoetics.

Лингвопоэтические особенности перевода «Сагинаме» Физули

ШАФАГ АЛИБЕЙЛИ***

Резюме

В статье рассматриваются лингвистические и стилистические особенности перевода произведения Мухаммеда Фузули «Сагинаме», выполненного поэтом-переводчиком Боюкагой Касумзаде на наш родной язык. В статье анализируются навыки переводчика-поэта сохранять рифмовку, фонетические особенности и поэтические фигуры оригинала на основе многочисленных примеров. Как известно ради высокого мастерства в поэтическом переводе допускается определенная степень свободы переводчика. И в исследовании рассмотрены слова-фавориты переводчика добавленные в текст. Переводчик, глубоко понимающий тонкости персидского языка, поэтического языка мусульманского Востока, продемонстрировал искренность и преданность Фузули своим изысканным переводом. Переводчик-поэт, наблюдавший содержательные особенности произведения и тонкости эстетической функции его языка, смог передать читателю не только содержание, но также эмоции и чувства автора.

Ключевые слова: Фузули, "Сагинаме", Боюкага Касумзаде, поэтический перевод, лингвопоэтика.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.11.2025
Çapa qəbul tarixi: 05.01.2026
Çap olunma tarixi: 28.01.2026

** Doctor of Philology, Professor; National Museum of Azerbaijani Literature named after Nizami Ganjavi; shafak04@mail.ru

*** Доктор филологических наук, профессор; Национальный Музей Азербайджанской Литературы имени Низами Гянджави; shafak04@mail.ru